

רבד הזהב

מתורת רבינו ראש הישיבה הגאון רבי ברוך דב דיסקין שליט"א

מתוך שיעורו השבועי בישיבת ארחות תורה • פרשת בלק תשפ"ב

וירא בלק בן צפור (כ"ב. ב.)

צ"ע מדוע רק בפסוק ד' כתוב "ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההיא", ולא כתוב כאן שזו הפעם הראשונה שהזכיר את בלק, ומתרצים בשם הגר"ח זצ"ל דמתחילה בלק לא מלך, ורק לאחר שעוררם על הסכנה מבני ישראל והכניס למואב פחד כדי להתכונן למלחמה בבני ישראל, לכן עשאוהו מלך, וזהו וירא בלק ויגר מואב, ואח"כ רק נעשה מלך.

ובטעמא דקרא ג"כ תירץ כן, ובמקום אחר תירץ כע"ז, דהנה רש"י להלן (פסוק ד') כתב שבלק היה מנסיכי מדין, ויש גורסים סיחון, [עיי"ש בשפתי חכמים], מבואר שמתחילה לא היה מלך למואב, אלא שאחר שראו שבזמן סיחון נלחם בישראל, ומסתמא ידע באלו טכסיסים להלחם בישראל, לכן עשאוהו למלך כדי שעתה יוכלו להעזר בו למלחמה עם ישראל.

עתה ילחכו הקהל את כל סביבתינו (כ"ב. ד.)

צ"ע מה הטעם שפחדו, והרי היה על בני ישראל איסור "אל תצר את מואב ואל תתגר בסביבתה", וביאר הרמב"ן שפחדו שבני ישראל ילחכו את כל סביבותיהם, דהיינו שיכבשו את כל סביבותיהם ולא יתנו להם לעשות מאומה, וממילא יוכרחו להיות להם למס עובד.

ובמדרש רבה (כ"ג. ג.) מבואר שהם לא ידעו שעמון ומואב טהרו בסיחון, וכשראו שבני ישראל כבשו את סיחון ואת ארצו היו סבורים שתם האיסור להלחם במואב, וממילא פחדו שבני ישראל ילחמו גם בהם, ועיין בחזקוני.

ולפי דברי המדרש מבואר היטב הפסוקים, שרק אחר ש"וירא בלק את כל אשר עשה ישראל לאמורי", "ויגר מואב".

כי ידעתי את אשר תברך מבורך ואשר תאור יואר (כ"ב. ו.)

צ"ע דהו"ל לומר "יבורך", ומ"ט נקט "מבורך", וביאר בטעמא דקרא וכבר כתב כן בספורנו שלא היה בכח בלעם לברך אלא רק לקלל, ולזאת אמר "את אשר תברך מבורך" כבר קודם.

וקסמים בידם (כ"ב. ז.)

פירש רש"י ד"א קסם זה נטלו בידם זקני מדין אמרו אם יבוא עמנו בפעם הזאת יש בו ממש, ואם ידחנו אין בו תועלת, לפיכך כשאמר להם לינו פה הלילה אמרו אין בו תקוה. וכתב הגרעק"א על התורה [וכן מובא בשם הגר"א] דהם נסתפקו במעלת בלעם, ועל כן אמרו אם דרגת בלעם יותר ממשה ודאי שינצחנו, אך אם דרגתו כמשה אפשר שינצחנו, ולכך אמרו אם יבוא עמנו מיד יש בו ממש, שבמשה נאמר "עמדו ואשמעה מה יצוה ה'", ואילו בלעם אי"צ להמתין אפילו מעט, ואם ידחנו אין בו תועלת, כלומר דבלעם כמשה ואין בו תועלת, אך כשאמר להם לינו פה הלילה הרי שהוא פחות ממשה, ועל כן אמרו אין בו תקוה, שמשה התנבא אפילו ביום, והוא מתנבא רק בלילה, וא"כ ודאי שלא יוכל כנגד משה.

לא תלך עמהם (כ"ב. י"ב.)

פירש רש"י אמר לו א"כ אקללם במקומי, אמר לו לא תאור, אמר לו אברכם א"ל אינם צריכין לברכתך, משל אומרים לצרעה לא מדובשך ולא מעוקצך. בספר פה קדוש הקשה דהמשל אינו דומה, דבצרעה הדבש מגיע עם העוקץ, אבל בלעם בא רק לברכם. ותירץ שהברכות של בלעם היו מכוונות רק לגשמיות, ובברכות על גשמיות יש עוקץ.

ועוד י"ל דאיתא בסנהדרין (דף קה:) שאע"פ שנתהפכו הקללות לברכות, מ"מ נתקיימו הקללות, ומבואר דאף שברכם היה בהם קללות, וזהו העוקץ.

לא תלך עמהם (סו.)

מובא בשם הגר"א דהכא כתיב לא תלך עמהם, ולהלן (כ"ב. כ') כתיב קום לך איתם, וביאר הגר"א דלשון עמהם היינו בעצה אחת, ולשון איתם היינו שהולך בדרכם אך לא בעצה אחת.

וע"פ זה מדייקים הפסוק (משלי א. ט"ו) "בני אל תלך בדרך איתם", כלומר דלא רק שאין ללכת בעצה אחת עם הרשעים, אלא אפילו בדרכם אל תלך, וכמו שכתוב בהמשך הפסוק "מנע רגליך מנתיבותם", וכן בעקידת יצחק כתוב "ויקח את שני נערו איתו", והיינו שאברהם הלך לעקידה והם הלכו עמו רק בדרכו, ולאחר מכן כתוב "שבו לכם פה עם החמור", ודרשו חז"ל עם הדומה לחמור, כלומר שבלשון עם החמור משמע שהם כחמור ממש, וכן מה שכתב "וילך אתו לוט", כלומר שאברהם הלך למעלת ארץ ישראל, ולוט נצטרף עמו בדרכו, אך לא במחשבתו.

אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב (סו.)

הנה בלק אמר לבלעם שיתן לו כבוד, ובלעם השיב אם יתן מלא ביתו כסף וזהב, וכן להלן (כ"ד. י"א) כתוב שבלק אמר לבלעם "אמרתי כבד אכבדך", ובלעם משיב "אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב", כלומר שבלק רצה רק לכבד את בלעם, אך בלעם רצה ממון, וביאר הבית הלוי דבלק לא רצה ליתן לו ממון, ובלעם רמז לו שרצונו בשכר, וכן איתא (סנהדרין דף קו.) שלאחר מכן בא בלעם לקחת שכר על שהחטיא את בני ישראל.

לא אוכל לעבור את פי ה' אלוקי (שם)

הג"ר אלחנן וסרמן בקונטרס דברי סופרים (סו"ס א') ביאר את חטאו של בלעם, שלא היה לו מניעה לעבור על רצון ה', אלא רק לעבור את פי ה' דהיינו ציווי מפורש.

והנה עיכבו את בלעם בכמה מיני עיכובים, שבתחילה האתון נטתה מהדרך, ואח"כ מחצה את רגלו אל הקיר, ולבסוף הגיע מלאך ה' וחרבו שלופה בידו, ונראה לבאר בזה דאם היה בלעם הולך בלא מכשולים, הרי שהקללה לא היתה מעומק הלב, אבל אחר שנתייגע בדרך הרי שכשרצה לקלל נתכוין בכל הלב, וממילא כשהקב"ה הפך קללתו לברכה נמצא שהברכה היתה מעמק הלב.

ויפתח ה' את פי האתון (כ"ב. כ"ח.)

מובא שהאתון דיברה בלשון הקודש, ודודי המשאת המלך זצ"ל ביאר שכך מסתבר, שהרי כדי לדבר בשפה מסוימת צריך ללמוד את השפה, אבל לשון הקודש היא שפה בעצם.

איתא באבות (פ"ה מ"ו) שפי האתון נברא בערב שבת בין השמשות, וברע"ב כתב שהוא הגזירה על הדיבור של פי האתון, וצ"ע מ"ט לא פירש כפשוטו שנברא פה האתון, וביאר בתויו"ט דהוקשה לרע"ב לומר שהאתון חי כ"כ הרבה שנים, אולם בפירקי דר"א (פרק ל"א) כתב שהחמור של אברהם היה בן אתונו של בלעם.

ויאמר בלעם אל מלאך ה' חטאתי (כ"ב. ל"ד.)

בטעמא דקרא כתב שמה שאמר חטאתי אי"ז שהתודה, אלא כפי שממשיך בלעם עצמו ואמר "חטאתי כי לא ידעתי כי אתה נצב לקראתי בדרך", דהיינו שאמר שאם היה יודע שהמלאך יתפסנו לא היה עושה זאת, אבל לא התודה על עצם החטא.

אמנם בזוהר מבואר שבלעם באמת התודה, דאיתא בזוהר שבלעם ידע סוד גדול מאד, שכאשר אדם מודה ואומר חטאתי אינו מסור ביד אחר, ואף ביד מלאך אינו נמסר, אלא רק בידי הקב"ה.

ובביאור דברי הזוהר, כתב הבית הלוי שמי שאומר חטאתי הוא שב בזה בתשובה, וכתב הרמב"ם (פ"ב מתשובה ה"ב) שבתשובה צריך שיעיד עליו יודע תעלומות, שאין אחד שיודע אם האדם חזר בלבבו בלב שלם להקב"ה, ורק הקב"ה עצמו, ולכך הוא מסור רק בידי הקב"ה.

והנה בנפילת אפים מנהגינו להקדים את הפסוק "ויאמר דוד אל גד נפלה נא ביד ה'", ומיד אח"כ אומרים "רחום וחנון חטאתי", ולפי הנ"ל יש לבאר דכיון שמתודה "חטאתי" הרי דינו מסור לשמים, ולכן מקדימים "נפלה נא ביד ה'", [ובעיקר המנהג יש לציין שהגר"א לא נהג לאומרו].

והכן לי בזה שבעה פרים ושבעה אילים (כ"ג. א"י)

בבעל הטורים כתב וז"ל "כי כן מנהג בני נח להקריב ז', כנגד ז' מצוות שלהם", ועי"פ דבריו ביאר אחי הגר"א שליט"א דמבואר מה שנח הביא אל התיבה שבעה שבעה מן הטהורים, דאחד היה לקיום המין, ועוד ששה זוגות להקרבה, כי בזמן נח היה רק שש מצוות בני נח, שהרי לא נצטוו על אבר מן החי קודם שיצאו מהתיבה, לשיטת הרמב"ם (פ"ט ממלכים ה"יא) [ודלא כרש"י ותוס'].

ויעל פר ואיל במזבח (כ"ג. י"ד)

מבואר שבלק הביא את הקרבנות, דכתיב "ויאמר אל בלק התיצב כה על עולותיך", אמנם לעיל (פסוק ב') בקרבן הראשון כתוב "ויעל בלק ובלעם", כלומר ששניהם הקריבו, וביאר בטעמא דקרא שלאחר שאמר בלעם (בפסוק י') "מי מנה עפר יעקב", הוא נהיה שתום העין, [כדאיתא ברש"י (כ"ד. ג')] ובעל מום מחוסר אבר פסול להביא קרבן, ולכן רק בלק הביא, [ואף שגם קודם היה חוגר, מ"מ אי"ז מום שפוסל בנח עי"ש].

אמנם עיין ברמב"ן (לעיל פסוק א') שכתב שבלעם העלה את הקרבנות, [ובסוף דבריו כתב דיתכן דבלק העלה, וכמו שנקט בטעמא דקרא].

ותרועת מלך בו (כ"ג. כ"א)

פירש רש"י לשון חיבה ורעות. וכן תירגם אונקלוס ושכינת מלכהון, אמנם בתרגום יונתן תרגם ויבבות, וכן מבואר לכאוי בגמ' (ר"ה דף לב:) דחשיב להאי קרא מלכות שיש עמה תרועה, וצ"ב מה מצא בלעם במצות שופר יותר משאר מצוות, וביאר הגר"י שכלבד מצות תקיעת שופר, יש בשופר ענין של תפילה, וכמו שאומרים "כי אתה שומע קול תרועת ישראל ברחמים", וכן תיקנו לתקוע בשופר כשמתפללים בעת צרה, כי תקיעת שופר היא ג"כ תפילה, ולזה אמר בלעם שאף שתפילה שייך גם בעכו"ם, אבל הענין של שופר לא שייך אצלם, אמנם בתרגום יונתן תירגם דקאי אתקיעה דמלך המשיח, ולפי זה פשוט כוונת בלעם.

נאם הגבר בנו בעור ונאום הגבר שתם העין (כ"ד. ג')

מה שלא פתח "קום בלק ושמע", כמו שאמר בנבואה הקודמת (כ"ג. ח'), כתב המשך חכמה משום שבנבואה זו התנבא על דוד "ותנשא מלכותו", וזו נבואה לטובה לבלק, כי רות זקנתו של דוד יצאה ממנו.

ועתה ברח לך אל מקומך (כ"ד. י"א)

בפשטות נראה שבלק התיאש אחר ג' פעמים שבלעם בירך במקום לקלל, אבל בס' פה קדוש והקה"י צ"ל ביארו שאחר שבלעם אמר מברכיך ברוך ואורריך ארוך, כבר בלק ידע שבלעם ודאי לא יקללם, דהרי אם יקללם הוא יקלל גם את עצמו, ובדאי לא יעשה כן.

דברי רבינו ראש הישיבה שליט"א

במעמד סיום מסכת יבמות ע"י א' מבני הישיבה הקד' – ז' תמוז תשפ"ב

בשבת (דף פג:) א"י אמר ר"ל אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה שנאמר זאת התורה אדם כי ימות באהל, ויש לדקדק שלא אמר אין התורה נקנית כמו שמצינו בכמה מקומות אלא אמר אין התורה מתקיימת, והיינו שגם אחד שכבר למד וקנה תורה אין לזה קיום – זה לא בר קיימא, וכן אמרו (שם דף קמז:) על ר' אלעזר בן ערך שנמשך אחר היין והרחיצה ואיעקר תלמודיה כי הדר אתא קם למיקרי בספרא בעא למיקרא החדש הזה לכם אמר החרש היה ליבם בעו רבנן רחמי עליה והדר תלמודיה.

ויש ששאלו הרי רואים כאלה שיודעים תורה ואינם ממיתים עצמם עליה, אבל האמת היא שזה טעות, דהנה בגמ' בסוף מסכת יבמות מבואר שפיקח שנתחרש אינו יכול לקדש אשה – הוא לא בר דעת, ולכאורה זה פלא הפיקח הזה בקי בש"ס – אפשר לשאול אותו בכל מקום – הוא יכול להיות גם פרופסור גדול, וכי ברגע אחד הוא שכח את כל מה שהוא למד? בשניה אחת הוא איבד את הדעת? והפשט הוא שאדם שמאבד את כלי הדעת כל מה שנשאר לו זה מהעבר הוא מעכשיו כמו מחשב, הוא יכול לזכור את כל התורה ולדעת את הכל כמו מחשב אבל לא יותר מזה, אין לו כבר את כלי הדעת, זה לא הוא, יכול להיות שני אנשים אחד שלא למד ולא יודע כלום וכשהוא מקדש אשה היא מקודשת כי הוא בר דעת, והשני תלמיד חכם שיודע את כל התורה כולה אבל הוא יצא מכלל דעת אם הוא מקדש אשה היא לא מקודשת, ולמדנו מזה שאדם שאינו ממית עצמו על התורה, הוא זוכר את מה שהוא למד – יש לו מהעבר, אבל הוא כבר יצא מכלל תורה, זה כבר לא זה, גם בתורה יש חרש.

באמת בשביל להיות ממית עצמו עליה לא צריך לעשות סיגופים, ממית עצמו עליה זה מי שבאמת מנצל את הזמן ללימוד התורה ולהיות שקוע בתורה וכמה שהוא יותר מנצל את הזמן הוא יותר ממית עצמו עליה, וכך הוא זוכה שהתורה מתקיימת אצלו – יש קיום לתורה שלו, כל מה שהוא למד זה לא על העבר אלא היום, ואם לא מנצלים את הזמן אין קיום לתורה, התורה לא אצלנו. וב"ה רואים שבחור לומד יבמות וגומר אותה בנוסף למה שלומדים בישיבה, וזה מחייב, כל מסכת – כל תוספת שלומדים מחוץ לסדרי הישיבה זה עוד קנין – עוד ממית עצמו עליה, וזה מחזק יותר את השייכות של האדם לתורה – את הקנייני תורה שיש לו שהתורה מתקיימת על ידם.

ובעז"ה נזכה כולנו להיות ממיתים עצמנו על התורה, ובפרט צריך חיזוק בסוף הזמן שיש יצה"ר גדול, וצריך לעמוד בזה, ולא לאבד ח"ו את הכל, אדם משקיע וברגע אחד הוא יכול לאבד את הכל, נראה לו שהוא בענינים והוא אפילו מדבר בלימוד לענין, אבל זה לא אומר שהוא ת"ח, אם הוא לא ממית עצמו עליה, הוא זוכר ויודע הכל, והוא יכול גם לחשבן – [במחשב גם אפשר לחשבן], אבל זה לא הוא, צריך להתחזק יותר לא להפסיד אפילו יום אחד, והקב"ה יעזור שנזכה להיות ממיתים עצמנו באהלה של תורה – ואז התורה תתקיים בנו.

לע"נ

הגאון רבי שמעון משה ב"ר יהושע לייב דיסקין זצ"ל

מראשי ישיבת קול תורה ובעל משאת המלך

נלב"ע ט"ז תמוז תשנ"ט ת.נ.צ.ב.ה.